

ZAVIČAJ

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu historijuBroj 59
Godina XXX
Maj, 2025.
[str. 211-218]

© Monos 2025

Mustafa ef. Kenović - imam, mualim i hafiz iz Rapatnice kod Srebrenika

Meldin Kešetović, BA

Rad istražuje život i djelo hadži hafiza Mustafe ef. Kenovića, imama i hafiza porijeklom iz Rapatnice kod Srebrenika. Autor nastoji rekonstruirati ključne trenutke u Kenovićevom životu, počev od ranog života i školovanja u mektebu i medresi, te kasniju službu kao imama. Pored imamske službe, bio je priznat i aktivan sudionik u društvenom životu. Ovaj rad doprinosi očuvanju sjećanja na Kenovića, naglašavajući njegovu posvećenost vjeri, obrazovanju i zajednici te potrebu za daljnjim istraživanjem njegovog naslijeđa.

Ključne riječi: imam, Mustafa Kenović, Rapatnica, hafiz, Srebrenik, Gračanica.

„Sva sjećanja tada
u srcu se sjate
u djetinstvo,
u mladost te vrate ...
Tvoja duša
nad zavičajem luta
pred rodnom kućom
ugledaš dragi majčin lik
i opet vidiš svoju Rapatnicu,
Tinju, Srebrenik.¹

1 Izvadak iz pjesme rahm. Fikrete Kenović - Salihović, učiteljice, nastavnice bosanskog jezika i književnosti, spisateljica proze i poezije i zbirki priča za djecu, koja je u godišnjaku BZK „PREPOROD” Srebrenik posvetila pjesmu svome ocu Mustafi ef. Kenoviću. Vidi opširnije: Fikreta Kenović - Salihović, Volio si oče, *Godišnjak BZK „Preporod” Srebrenik*, Srebrenik, 2010, 83.

Obilazeći mezarje na Grličića Brdu u Sarajevu, sredinom kišnog marta prošle 2024. godine, rodila se ideja za pisanjem ovog rada. To je bila moja treća posjeta mezarju u periodu od mjesec dana, a cilj mi je bio pronaći mezar hadži hafiza Mustafe ef. Kenovića – nekada uglednog, a danas gotovo zaboravljenog imama i hafiza, porijeklom iz Rapatnice kod Srebrenika. Zanimacija njegovim likom i djelom javila se kad sam prvi put došao u dodir s njim kroz historijske izvore i usmenim predanjima o njegovom djelovanju. Kenovićev put bio je jedinstven i svjedoči o izazovima vremena u kojem je živio. Njegova karijera predstavlja zasebnu avanturu, koja ga je vodila iz male Rapatnice u prijestolnicu nekadašnjeg Osmanskog carstva, te njegove službe imama, muallima i hatiba, koji su nam tragovi jednog posvećenog života, usmjerenog prema zajednici. Njegov život i rad do sada smo u literaturi imali priliku pratiti u razasutoj bibliografskoj građi. Riječ je o četiri kraće biografije, ali su njegove aktivnosti, koje do sada nisu prezentirane u literaturi, objelodanjene i u periodici poput *Glasnika IVZ*, *Islamska misao*, *Islamski svijet*, *Hikmet* i dr. koji pokazuju da je Kenović bio mnogo više od onoga što se često spominje u kratkim spomenima. Njegov životni put i posvećenost vjeri, obrazovanju i zajednici predstavljaju neprocjenjiv amanet koji zaslužuje da bude sačuvan od zaborava.

Mustafa ef. Kenović, sin Ahmeda, rođen je 1887. godine u selu Rapatnica, u tadašnjem gračaničkom kotaru. Mustafa se nastojao od ranih dana školovati i ulagati u znanje te je nakon završetka mekteba uputio se u nedaleku Gračanicu gdje je završio medresu.² Prostor Rapatnice, te i širi prostor današnjeg grada Srebrenika, pod kome Rapatnica administrativno pripada karakteriziralo je veliki broj nepismenog i neškolovanog stanovništva, te je Mustafina želja u potrazi za znanjem i školovanjem bila znatno otežana, te je u tu svrhu morao napustiti svoju rodnu Rapatnicu. Na području koje danas smatramo Srebrenikom okupaciona vlast Austro – Ugarske Monarhije nije zatekla niti jednu školu, niti nižeg ni višeg stupnja (medresa), već samo mektebe. Na području Rapatnice situacija se nije bitno promijenila ni sa dolaskom nove vlasti, te su djeca primorana ići u Jasenicu, Tuzlu ili u Mustafinom slučaju – Gračanicu.³

U literaturi i dostupnim historijskim izvorima nemamo mnogo informacija na raspolaganju o Kenovićevom ranom životu, porodici i odrastanju. Prema jednom usmenom predanju koje se prenosi u Rapatnici, jedan izvjesni član porodice Kenović, dok je obrađivao zemlju na njivi, u jednom trenutku je odbacio svoj alat i napustio selo.⁴ U periodici prije početka Prvog svjetskog rata spominje se izvjesni Mustafa Kenović kao ovršenik,

2 Dževad Nuhanović, Kenovići iz Srebrenika – Rapatnica, Alim, profesor, režiser, *Srebrenički biljeg*, 3, Srebrenik, 2005, 117.

3 Adnan Tufekčić, Školstvo na području Srebrenika, BZK „Preporod” Srebrenik, Srebrenik, 2010, 12 – 15.

4 Ovaj događaj, premda lišen konkretnih pisanih izvora, sačuvan je u lokalnoj kolektivnoj memoriji i govori o enigmatičnoj sudbini pojedinca iz porodice Kenović. Predanje prvobitno prenio prof. dr. Izudin Kešetović. U

čija imovima zajedno sa Osmanom Kenovićem ide na javnu dražbu nepokretnina 26. februara 1909. godine kod kotarskog suda u Gračanici.⁵ Ne usuđujemo sa stoprocentnom sigurnošću tvrditi da se radi o Mustafi ef. Kenoviću. Prvi pomen u periodici nije jedina zbunjujuća stvar koja se javlja pri rasvjetljavanju Mustafinog ranog života.

Par je pitanja na koje ne možemo sa sigurnošću odgovoriti: kada je Mustafa ef. postao hafiz? Kada se odselio iz Rapatnice? Kada je postao hadžija? Da li je Mustafa ef. imao braće i sestara? Rijedak je slučaj porodice u krajevima kao što je Rapatnica da je iza roditelja ostalo samo jedno dijete. Zamršenost i nedostupnost adekvatnih historijskih izvora odvela nas je do jednog od najpoznatijih izdanaka Kenovića iz Rapatnice – poznatog b – h režisera Ademira Kenovića. Ademir je Mustafin unuk. Poznati bosanskohercegovački režiser navodi da nije siguran da je njegov djed imao braće i sestara van izvjesnog Đulage, koji je imao navodno devet kćerki. Mustafa je sa svojom ženom Sadikom izrodio četvero djece: Mehmeda, Muhameda, te Fikreta i kćerku Fikretu.⁶ Prema podacima iz *Popisa gubitaka*, koje je štampalo Carsko

i kraljevsko ratno ministarstvo tokom Prvog svjetskog rata nalazimo ranjenog Atifa, sina Ahmetovog iz Rapatnice⁷, čiju povezanost sa Mustafom tek moramo rasvijetliti. Možda su Atif i Đulaga ključ za razotkrivanje porodičnog stabla Kenovića iz Rapatnice, ali o njima i porodičnom stablu nekom drugom prilikom.

Nije zabilježeno kada i pred kim je hafiz Mustafa ef. završio hifz, ali zna se da je i sam bio muhaffiz.⁸ Sa određenom sigurnošću možemo tvrditi da je završio hifz prije Prvog svjetskog rata i 1914. godine, gdje uvidom u skupljeni prihod za *za familije naših vojnih obveznika* u Sarajevu se pominje *Hafiz Mustafa Kenović*, koji je tom prilikom priložio jednu krunu.⁹ Pomenuto nam ukazuje da se Mustafa ef. početkom Prvog svjetskog rata nalazio u Sarajevu. Odatle, pretpostavljamo da je završio hifz i dobio status hafiza časnog Kur'ana ili tokom boravka na školovanju u Carigradu ili tokom medresantskih dana u Gračanici. Ne treba isključiti obje opcije, ali vrijedi naspomenuti da tokom boravka na Visokoj teološkoj školi u Carigradu, Mustafa je bio dijelom mladoturske revolucije, gdje je ostao teže ranjen i slobodno vrijeme na području tada još uvijek Osmanskog Carstva pro-

razgovoru sa starijim ljudima ovog kraja isto kazivanje prvobitno vezuju za njima izvjesnog *hodžu Kenovića*.

5 Dražbeni izroci, *Sarajevski list*, 155, 12. decembar 1908, 4.

6 Kenović Mehmed, utjecajni profesor i nekadašnji dekan Kriminalističkog fakulteta u Sarajevu, te autor mnogobrojnih studija i radova otac je Ademira Kenovića. Kazivanje zabilježeno 29.7.2024. putem Fikrete Jašić, kojoj se ovog puta srdačno zahvaljujem.

7 *Kenović Atif des Ahmet, Infst., bh. IR. Nr. 2, 1. Komp.. Bosnien, Gračanica, Repatnica, 1894; verw.* Vidi opširnije: *Popis gubitaka*, br. 618., Beč 17.10.1917., 22.

8 Ahmed Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, Sarajevo, 2018, 300.

9 Za familije naših vojnih obvezanika pokloniše, *Sarajevski list*, 216, 9. septembar 1914, 2.

vodio je izučavajući strane jezike¹⁰, poput arapskog, turskog i perzijskog, te ujedno izučavao teologiju¹¹, gdje je uz naznačeno mogao i završiti hifz.

Stecanjem zvanja i znanja pred Mustafom se poslije povratka iz Turske nalazila karijera koju je pretočio u radni vijek koji je proveo kao imam, hatib, muallim i sejjar vaiz.¹² Mustafa ef. se isticao kao vrsan pedagog i metodolog u izučavanju časnog Kur'ana i vjerske literature, te nam je poznato da je bio blizak saradnik rahm. reis-ul-ulemi Džemaludinu ef. Čauševiću,¹³ kojem je predao zbirku njegovih prijevoda rukopisa i arhivske građe sa orijentalnih jezika.¹⁴

Hronološki ispratiti imamsku karijeru ef. Mustafe je zasebno težak zadatak, jer je Mustafu ef. karakteriziralo stalno pre-

mještanje i služba u različitim krajevima tadašnjih država.¹⁵ Po povratku iz Turske bio je imam u Gračanici kod Tuzle¹⁶, potom u Jablanici.¹⁷ U periodu do početka Drugog svjetskog rata ef. Mustafa obavljao je imamsku dužnost, koliko je nama poznato u Sarajevu, Maglaju i Doboju, te Bijeljini, Trnovu i Kaknju. Poznato nam je da je jedno izgledno vrijeme vršio dužnost imama u Armaganuši (Armaganđi džamiji) koja je nekada krasila ulice sarajevskog Mejtaša.¹⁸ U Maglaju i Doboju dočekao je rođenje sina i kćerke. U Maglaju se 7.1.1925. godine rodio Kenović Mehmed,¹⁹ dok se u Doboju 1926. godine rodila kćerka Fikreta.²⁰ Nemamo mnoštvo detalja o vremenu provedenom u Doboju i Maglaju, osim da je ef. Mustafa jedne prilike proučio mevlud zajedno sa

10 Za potrebe pisanja knjige *Hafizi u Bosni i Hercegovini u posljednjih 150 godina* Fadil Fazlić je na raspolaganju imao sina ef. Mustafe, već pominjanog prof. dr. Mehmeda koji mu je ustupio određeni broj podataka. Vidi opširnije: Fadil Fazlić, *Hafizi u Bosni i Hercegovini u posljednjih 150 godina*, Fakultet Islamskih Nauka, Sarajevo, 2006, 408.

11 Dž. Nuhanović, *Kenovići*, 117.

12 A. Mehmedović, *Leksikon*, 300.

13 Dž. Nuhanović, *Kenovići*, 117.

14 F. Fazlić, *Hafizi*, 408.

15 Fikreta, Mustafina kćerka između ostalog u spisateljskom opusu čitaocima je ostavila i roman *Korijeni* gdje opisuje dešavanja iz svog života sa naročitim osvrtom na djetinstvo i karijeru u prosvjeti. U romanu, s ciljem dodavanja čari misterioznosti i diskrecije ime njenog oca javlja se pod hafiz Muhamed – efendija. Često kroz knjigu je isticala odvojenost od svog oca tokom njegove službe u raznim gradovima. U jednom dijelu referira se i na sjetu koja je vladala kod njene majke, a Mustafine supruge. „*nije znala ni za to, da neće dugo ostati u svom lijepom Šeheru, jer će hafiza Muhamed-efendiju često premještati iz jednog grada u drugi, te će ga dva puta ispraćati na hadž i dočekivati po povratku sa hadža i njegove pratiocice.*” Vidi opširnije: Fikreta Kenović – Salihović, *Korijeni*, SELIMPEX, Srebrenik, 2006, 25 – 26.

16 Pretpostavljam da se radi o Gračanici, selu koje se danas nalazi u Živinicama. Vidi opširnije: F. Fazlić, *Hafizi*, 408

17 Mustafa ef. Kenović jedan je od prvih imama koji su vršili imamsku službu u Jablanici. Do 1914. godine Jablanica nije imala džamiju, te su muslimanske porodice iz tadašnje male varošice išli u susjedno selo Zlate. Gradnja džamije započeta je 1911. godine potpomognuta Vakufskom centralom u Sarajevu. Vidi opširnije: Hivzija Hasandedić, Džamija u Jablanici i Zlatima, *Islamska misao*, 85 – 86, 1986, 33.

18 F. Fazlić, *Hafizi*, 408.

19 Dž. Nuhanović, *Kenovići*, 118.

20 Kenović – Salihović, *Korijeni*, 173.

ef. Grbešićem u Trnjak džamiji, nedaleko od Doboja, oktobra 1934. godine.²¹ Isto važi za imamsku službu u Bijeljini, nije nam poznato kada je tačno pristupio poslu i službi u Semberiji. Međutim, prateći sjećanja kćerke Fikrete ovjekovječena u romanu *Korijeni* pretpostavljamo da se radi o ljetu 1936./1937. godine kada je Fikreta imala deset godina, te se savršeno sjeća puta sa majkom i bratom sa kojima je stigla u Bijeljину početkom ramazana i dočeka koji su im prirredili prijatelji njenog oca.²² No, njegova služba u Bijeljini je kratko trajala, te već od 1937. godine na službi je u džematu Zgošća kod Kaknja, gdje je naslijedio Ahmeda ef. Dervića.²³ Također, imamsko – mualimsku i vjeroučiteljsku dužnost je vršio i u Delijašu, tada sarajevski kotar, odnosno selo na području današnje općine Trnovo.²⁴

Van imamske službe, ef. Mustafa je bio čest i pozvan gost na važnim manifestacijama muslimana širom države. Koliko je bio cijenjen njegov ugled u narodu najbolje pokazuje primjer iz Dervente gdje su januara 1935. godine braća Esad - beg i Asim - beg Adilović iz Dervente

poslali kao bedela²⁵ hadži hafiza Mustafu ef. Kenovića na hadž u ime i čast svoje majke Sultan hanume Alibegović, koja je preminula.²⁶ Mustafa ef. Kenović hodočastio je put Meke i dva puta vraćao se sa hadža. Datiranje drugog odlaska na hadž pribilježavamo hadžu organizovanog od strane braće Alibegovića iz Dervente, dok nam tačna godina, te datum prvog odlaska na hadž i odgovor na pitanje kada je Mustafa ef. postao hadžija ne može se sa sigurnošću utvrditi. Ipak, sa određenom sigurnošću možemo objelodaniti da se prvi odlazak na hadž desio prije 1933. godine. Naime, tokom ramazanskog bajrama pomenute godine, Mustafa ef. boravio je u Sjenici u službi sejjar vaiz – a i kurrah – a, gdje pohvaljuje narod Sjenice na gostoljubivosti i srdačnosti, te se u javnoj zahvalnici potpisuje kao *Hadži Hafiz Mustafa Kenović*.²⁷ Također, čest je gost na otvaranjima džamija širom Bosne i Hercegovine, kao što je slučaj svečanosti otvaranja, odnosno obnove Sedžaudin džamije u Rogatici septembra 1933. godine, gdje je sa hadži hafizom Jahićem otvorio svečanost sa učenjem Kur'ani azimušana među tada uglednom

21 Vijesti iz Doboja, *Islamski svijet*, 69, 1934, 112, 8.

22 Kenović – Salihović, *Korijeni*, 7 – 8.

23 Više od četiri decenije na mujezinskoj dužnosti, *Preporod*, 1, 1. januar 1986, 56; Sa Džematlijama Tršće i Zgošće, *Preporod*, 1, 1. januar 2010., 24.

24 Veliki premještaji imama – matičara, *Muslimanska svjest*, 12, 15. svibnja 1936., 2.

25 Bedel, odnosno zamjenik. Kod muslimana, onaj tko obavlja hadž umjesto nekog drugoga. Obično je zamjenjivao bolesnoga ili umrloga koji se zavjetovao da će ići na hadž.

26 O ugledu Mustafe ef. Kenovića svjedoči: (...), *Kako je ona sama bila vrlo pobožna, tako je želila da ako joj ne bude nasib da osobno ode, onda neka ide koji dobri musliman za nju i neka se što pobožnije provede. Ovu želju Bog joj je ispunio, pa na dan odlaska u petak u 11 sati prije podne, počeo se svijet sakupljati pred kućom naših svečara, a kada su došli hafizi sa djecom, koja su sa tekbirima i munadžatom i sa bedelom pošli do u džamiju, gdje se je džuma klanjala proučivši hutbu, isti hadžija g. Kenović.* Nakon džume, ef. Kenović je između ostalog sa ostalim hafizima proučio ašere. Alibegović, *Islamski svijet*, 129, 1935, 6.

27 Javna zahvala, *Islamski svijet*, 24, 1933, 5.

ulemom i predstavnicima vlasti, te pridošlim gostima i okupljenim stanovništvom.²⁸

Drugi svjetski rat Mustafu ef. zatekao je u Gacku, gdje je do 7. jula 1942. godine radio kao muallim.²⁹ Prema sjećanju kćerke ef. Mustafe, hadži hafiz uspio je poslati posljednjim prijevozom suprugu Sadiku i najmlađeg sina Fikreta u Sarajevo. Efendija Kenović je svoj put do Sarajeva, porodice i sigurnog utočišta pronašao tek nakon nekoliko mjeseci putujući sa grupom izbjeglica preko hercegovačkog krša.³⁰ Poslije Gacka uslijedio je premještaj u Žepče, te potom u džemate Bužići i Lješevo na području Visokog gdje je radio kao imam, muallim i ujedno vršio funkciju predsjednika sreskog Odbora Udruženja ilmije u Visokom.³¹

U poraću, Mustafa ef. se aktivno uključuje u rad skupštine udruženja Ilmije i redovan učesnik godišnjih skupština do početka 1952. godine. Godine 1951. biva biran u Upravni odbor udruženja.³² Sve do 1952. godine bio je aktivan na skup-

Mezar Mustafe ef. Kenovića na Grličića brdu.

Fotografisano 16.03.2024. godine

štinama, te kako je pomenuto bio je i predsjednik Sreskog odbora udruženja ilmije, kada je zbog smrti prestao vršiti ove dužnosti. U Visokom je 18. februara 1952. godine održana posljednja skupština sreskog odbora ilmije za života ef. Kenovića, koji zbog bolesti nije bio u mogućnosti prisustvovati, te je poz-

28 E. Branković, Svečanost otvaranja Sedžaudin džamije u Rogatici, *Islamski svijet*, 1933, br. 56, 6; Obnova i otvorenje Šedžauddin-Džamije u Rogatici, *Hikmet*, 54, 1933 – 1934., 152.

29 F. Fazlić, *Hafizi*, 408.

30 Kenović – Salihović, *Korijeni*, 32. Također Za muslimane ovog kraja, razdoblje od decembra 1941. do ljeta 1942. godine u Gacku bilo je vrijeme velike nestabilnosti i straha zbog stalne prijetnje četničkih napada iz Foče i Crne Gore, te ujedno partizanskih napada naročito oko uporišta milicije u Fazlagića Kuli. Dalje, to je potisnulo dolazak italijanskih trupa u ove krajeve, te nove nesigurnosti i stalne napade uz cijeli niz muhadžirskih valova prema unutrašnjosti zemlje, među kojima se i našao ef. Kenović. Vidi opširnije: Vladimir Šumanović, *Kronologija događaja na području kotara Gacko od četničkom zauzimanja Foče u prosincu 1941. do operacije Foča krajem travnja 1942.*, *Polemos*, 18, Zagreb, 2015, 43 - 44.

31 A. Mehmedović, *Leksikon*, 300. Prema Fazliću i Nuhanoviću, Mustafa ef. Kenović je kao imam i muallim poslije Visokog služio i u Skoplju, te Osijeku. Vidi opširnije: Dž. Nuhanović, *Kenovići*, 117; F. Fazlić, *Hafizi*, 408.

32 Izbor upravnog i nadzornog odbora, *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji*, II, 1951, 381.

dravno notu upućenu prema okupljenim delegatima umjesto ef. Kenovića uputio Avdo Banjić.³³ Hadži hafiz Mustafa ef. Kenović preselio je na ahiret 23. februara, pretpostavlja se od upale pluća od koje je bolovao već par mjeseci.³⁴ Sahranjen je idući dan. Ukopan je na mezarju Grličića brdo, dok je dženazu vodio i klanjao Kamil ef. Silajdžić.³⁵

Ovaj rad je skroman doprinos očuvanju sjećanja na čovjeka čije ime nije

smjelo pasti tek lako u zaborav. Razmatrajući njegov životni put, ostaje nejasno mnogo toga o njegovom ranom životu, porodici, boravku u Turskoj i dr., te je za nadati se da izneseni podaci daju dovoljno materijala i podstrek za buduća istraživanja. Stoga, ovaj rad treba da predstavlja samo početak u daljem otkrivanju lika i djela Mustafe ef. Kenovića, čije djelovanje tek treba biti u potpunosti sagledano i priznato.

SUMMARY

MUSTAFA EF. KENOVIĆ - IMAM, MUALIM, AND HAFIZ FROM RAPATNICA NEAR SREBRENİK

This article explores the life and legacy of Hadži Hafiz Mustafa ef. Kenović, a respected but largely forgotten imam and hafiz originally from Rapatnica, near Srebrenik. The inspiration for writing the article came during a visit to the Grličića Brdo cemetery in Sarajevo, where Kenović's grave is located. The author describes the research process and personal motivation behind shedding light on Kenović's multifaceted life, which included roles as imam, muallim (religious teacher), hatib (preacher of Friday sermons), and public speaker. Born in 1887, Mustafa ef. Kenović pursued his education despite the absence of formal educational institutions in his native region. He began his studies at a madrasa in Gračanica. While many details of his early life, including information about his family, remain unknown, it is known that he furthered his education in Istanbul. There, he became acquainted with the Young Turk Revolution and mastered Arabic, Turkish, and Persian. Over the years, Kenović served in various cities throughout Bosnia and Herzegovina, including Gračanica, Jablanica, Sarajevo, Maglaj, Doboj, and Bijeljina. His lifelong commitment to education and community is evident through his pedagogical work and his active participation in religious and cultural life. He maintained a close relationship with the prominent Islamic reformer Džemaludin ef. Čaušević and played a role in preserving religious manuscripts. Despite his significant contributions, many aspects of his life remain insufficiently documented, including his early accomplishments and family background. Mustafa ef. Kenović passed away in 1952 and was laid to rest in Sarajevo. This article aims to offer a modest contribution to preserving the memory of a man whose name deserves to be remembered, presenting a comprehensive overview of his life's work and the lasting impression he left on his community.

33 Zufer Bešlić, Skupštine sreskih odbora udruženja ilmije u istočnoj Bosni, Fojnici i Visokom, *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji*, III, 1952, 98 - 99.

34 Kenović – Salihović, *Korijeni*, 55 – 56,

35 F. Fazlić, *Hafizi*, 408; Dž. Nuhanović, *Kenovići*, 117.

Lokvanji